

Universitetet
i Stavanger

Arkeologisk museum

Riksantikvaren
Postboks 8196 Dep
0034 Oslo

Deres ref.:

Vår ref.: 05/62-71

Dato: 24.2.09

Søknad om dispensasjon fra kulturminnelovens § 8 1.ledd for automatisk fredete kulturminner med ID 44416, 44417, 14711, 34379 og 115870, Avaldsnes gnr. 86, Karmøy kommune.

Vi viser til søknad om dispensasjon fra kulturminnelovens § 8 1.ledd for Avaldsnes gnr. 86, Karmøy kommune fra Universitetet i Oslo datert 3.12.2008 og tilrådning fra Rogaland fylkeskommune til Riksantikvaren mottatt pr e-post den 9.1.2009, samt utfyllende opplysninger fra Rogaland fylkeskommune i brev datert 16.2.2009.

Innledning

Universitetet i Oslo (UiO) søker i brev datert 3.12.2008 om dispensasjon for automatisk fredete kulturminner med ID 44416, 44417, 14711, 34379 og 115870 på Avaldsnes gnr. 86, Karmøy kommune. Grunnlaget for søknaden fra UiO er ønske om å starte et forskningsprosjekt om tidlige kongsgårder i Norge.

I henhold til Riksantikvaren sin veileder for saksbehandling etter kulturminneloven vil tilrådingen fra Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger (AM) gi en vurdering av verneverdien av kulturminnene og -miljøet på Avaldsnes samt en vurdering av prosjektbeskrivelsen med faglig problemstilling, prosjektorganisering og budsjett. Riksantikvarens veileder gir imidlertid ikke faglige kriterier for hvordan forskningsprosjekter som har som forutsetning at det innvilges dispensasjon fra kulturminnelovens § 8, skal evalueres. Det foreligger slik AM ser det derfor ingen formelle krav fra Riksantikvaren hvilke kriterier et slikt forskningsprosjekt skal oppfylle. Vi ser det i denne sammenhengen som hensiktsmessig å ta utgangspunkt i kriteriene Norges forskningsråd benytter i forbindelse med søknader om institusjonsforankrede strategiske prosjekt. Utgangspunktet for dette er at det går frem av dispensasjonssøknaden og prosjektbeskrivelsen fra UiO at prosjektet er planlagt som et forskningsprosjekt ved UiO. Prosjektbeskrivelsen forutsetter også at det skal søkes om stipendmidler til doktorgrader fra Norges forskningsråd og ved Universitetet i Oslo. Den faglige vurderingen av prosjektet har på grunnlag av dette tatt utgangspunkt i kriteriene fra Norges forskningsråd.

Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger (AM) og Karmøy kommune har over lengre tid hatt et samarbeid når det gjelder kartlegging, undersøkelse og publisering av kunnskap om kulturminner fra forhistorisk tid og middelalder på Avaldsnes. Dette arbeidet har dels vært finansiert gjennom midler fra Karmøy kommune, egne institusjonsmidler fra AM, og dels i form av rene forvaltningsgravninger. Samarbeidet har resultert i mange publikasjoner og rapporter fra AM, men har også gitt grunnlag for publikasjoner i andre sammenhenger. Resultatene danner også grunnlag for prosjektbeskrivelsen som er vedlagt søknaden om dispensasjon fra kulturminnelovens § 8 1.ledd, oversendt fra UiO.

Verneperspektiv

I et langsiktig perspektiv har kartleggingen av ikke synlige kulturminner på Avaldsnes hatt flere mål. I tillegg til primært å gi oss ny kunnskap om den forhistoriske bosetningen og bruken av Avaldsnesområdet, danner det også grunnlag for forvaltning av kulturminnemiljøet Avaldsnes i årene fremover, både som et viktig intakt kulturminne og som kunnskapsbase. En kortfattet status over kulturminner på Avaldsnes er gjengitt i prosjektbeskrivelsen fra Universitetet i Oslo samt en nærmere beskrivelse i brev fra Rogaland fylkeskommune datert 16.2.2009 og det henvises til disse.

Registreringer og forundersøkelser som er gjennomført av AM, ble avsluttet i 2007. På grunnlag av disse siste registreringer og status for øvrig for Avaldsnesprosjektet, gjennomførte AM en vurdering av vernehensyn for Avaldsnes i tillegg til andre forhold. På grunnlag av denne vurderingen valgte AM å avslutte sin deltagelse i Avaldsnesprosjektet. I vurderingen oversendt Karmøy kommune i brev datert 8.1.2007 står det bl.a.:

”Det er bred enighet innenfor kulturminnevernet om vern av viktige fornminneområder og kulturlandskap. Avaldsnes er et slikt kulturminneområde og som i liten grad er direkte truet av omfattende moderne samfunnsutvikling. Avaldsnes er beskrevet som av nasjonal kulturhistorisk verdi. Museet er av den oppfatning at en i dag har god kunnskap om Avaldsnes for å ivareta de kulturhistoriske kvalitetene som stedet har. Fornminnene som ligger tilbake i landskapet bør etter vårt syn vernes på stedet for å bevare en samlet, integrert kulturlandskapsmessig helhet. Dette er i samsvar med nasjonale målsetninger både når det gjelder kulturlandskapsvern og i forhold til reduksjon i tapet av freda kulturminne.

Avaldsnes som særegent kulturminneområde er et sårbart landskap. Et større arkeologisk prosjekt vil etter vår vurdering med stor sannsynlighet også på sikt øke kravet om annen bruk av Avaldsnes og med det legge ytterligere press på et sårbart område.”

I nasjonal sammenheng er Avaldsnes uten tvil et av våre mest sentrale kulturhistoriske miljøer. Det påligger derfor også samfunnet et stort ansvar i forvaltningen av Avaldsnes for å sikre disse kulturhistoriske verdiene for fremtiden. Museet kan i dag ikke se at prosjektsøknaden endrer noen av de forutsetningene som ligger til grunn for vurderingene AM foretok i 2007.

Avaldsnes fremstår som et kulturminnemiljø med stor grad av autentisitet med åpne landskapsrom, med en vegetasjon og et landskap preget av langvarig jordbruksdrift med et særegent innslag av kulturminner av ulikt slag og med stor tidsdybde. Nordvegensenteret samt senteret på Bukkøy er lagt inn i landskapet på en slik måte at dette ikke forringer denne verdien, men er et moderne tilskudd. Det er etter vårt syn viktig å verne om dette preget av autentisitet som et element i den kulturhistoriske verdien til området og særlig også når dette er et kulturminnemiljø som i liten grad er truet av behov for nødvendig samfunnsmessig utbygging. Kulturminner og –miljø av den typen Avaldsnes representerer, har i stor grad behov for vern, skjøtsel og pleie. Dette reflekteres også i Avaldsnes sin status som verneområde i plansammenheng. I prosjektbeskrivelsen er det også pekt på en del problem knyttet til slitasje når det gjelder vegetasjon og ferdsel. Dette er imidlertid slitasjeproblem som med tilstrekkelig midler kan løses uten at det forutsetter en arkeologisk undersøkelse av stort omfang.

Prosjektvurdering

Innledning

Kongsgårdsprosjektet Avaldsnes 2009 til 2015 ved UiO vil undersøke kongsgårdens plass i det tidlige norske kongedømmet, og dens rolle i forhistorien. Prosjektet ligger med dette utgangspunktet i forlengelsen av andre prosjekter som arbeider med stormannsmiljøer og sentre i den seine jernalders- og vikingtidens Skandinavia. Hypotesen er ut i fra flere historiske kilder bl.a. i Snorres skrifter, at det kan ligge en kongsgård på Avaldsnes.

Prosjektbeskrivelsen som ligger ved dispensasjonssøknaden vil som nevnt bli vurdert med utgangspunkt i Norges forskningsråd sine kriterier for prosjektsøknader. Enkelte kriterier vil imidlertid ikke bli omtalt fordi de i mindre grad er relevant samtidig som andre moment vil bli brakt inn som er relevant i en forvaltningssammenheng. Følgende kriterier vil bli vurdert:

- Forskningsmiljø /- gruppe
- Strategisk betydning
- Kompetansebygging

- Vitenskapelig kvalitet, herunder faktorer som:
 - 1) Originalitet, og utvikling av ny viten, 2) Klare mål, forskningsproblemer og hypoteser, 3) Den teoretiske innfallsvinkel og dets styrke og operasjonalisering i en vitenskapelig metode, 4) Status av viten og litteraturhenvisninger
- Prosjektledelse
- Gjennomførbarhet
- Nasjonalt samarbeid
- Internasjonalt samarbeid
- Relevans
- Formidling

Forskningsmiljø/-gruppe

Prosjektet knytter seg opp til en forskningsgruppe særlig fra Kulturhistorisk museum i Oslo, Universitetet i Oslo (KHM) men også enkeltstående fagfolk fra andre institusjoner (Stavanger museum), forvaltningsorgan (Vest-Agder fylkeskommune) samt frittstående fagfolk. Deres deltagelse er summarisk angitt med tittel, tid og kostnad på delprosjekt. Prosjektgruppen har med utgangspunkt i deres titler høy forskerkompetanse samtidig som deres kompetansefelt som er relevant for prosjektet ikke er dokumentert. Det fremgår ikke klart hvordan disse delene av prosjektet på en god måte skal operasjonaliseres i sammenheng med prosjektets feltundersøkelse.

Et annet trekk ved denne delen av forskergruppen er at alle prosjekter i stor grad synes å ha et hovedfokus på Avaldsneslokaliteten med de nære omgivelsene. Det er uklart hvordan en bredere inter-regional og internasjonal kontekstualisering av lokaliteten skal operasjonaliseres, selv om en slik vektning formuleres på et generelt plan i prosjektbeskrivelsen. Som det er trukket frem over, er det sammenlignbart materiale mange andre steder i Skandinava. Dette burde gitt grunnlag for at en slik vinkel hadde blitt understreket i høyere grad.

Strategisk betydning

Prosjektet ligger i forlengelse av tidligere prosjekter ved UiO og ser derfor ut til å kunne passes inn i den strategi som foreligger ved UiO. Det fremgår imidlertid ikke hvordan prosjektet skal inngå i eller er integrert i KHM sin strategiske satsning på vikingtid slik denne er presentert i faglige prioriteringene ved museet.

Prosjektets faglige tema og problemstilling inngår per i dag ikke som en prioritet i Arkeologisk museums eller Universitetet i Stavanger sin forsknings- eller strategiplan. Prosjektet må derfor sies å gå imot regionalområdets forskningsprioriteringer.

Kompetansebygging og forslag om stipendiater

Prosjektbeskrivelsen inkluderer forslag om en Ph.D. stipendiat finansiert fra Norges forskningsråd eller Universitetet i Oslo samt et ukjent antall post-doc stipendiater inn i prosjektet. Det er ennå uklart hvor mange andre som reelt kommer til å inngå i prosjektet og i delprosjektene. Dette gjør det vanskelig med utgangspunkt i prosjektbeskrivelsen å avgjøre gjennomførbarheten og især synergieffekten av å ha de mange enkeltforskere inne i prosjektet. Prosjektet vil primært bygge kompetanse i fagmiljøene ved IAKH og KHM ved Universitetet i Oslo.

Vitenskapelig kvalitet og verdi

Prosjektets største styrke og svakhet er at det er et utgravningsprosjekt, som er fokusert på et topografisk begrenset område. Prosjektbeskrivelsen har en hovedvekt på utgravning, metode og bruken av vitenskapelige metoder, mindre på en generell teoretisk diskusjon av høystatusplassers signifikans og hierarki i et mer overordnet samfunnssystem av småkongedømmer, eller kongedømmer i jernalderen og vikingtid /tidlig middelalder. Prosjektets idé er derfor ikke ny, idet det er en oppfølging av temaer, som er kjent i Sør-Skandinavia fra eksempelvis undersøkelser ved Tissø og Uppåkra og senest i Jelling i 2007. I en norsk sammenheng er det fem slike lokaliteter som nevnes i prosjektbeskrivelsen.

Ut over en kvantitativ akkumulering av kjent materiale er det imidlertid ikke klart hva prosjektet *i seg selv* kan bidra med av ny viten. I en forskningsmessig sammenheng er tiden snarere inne for å få satt slike plassers signifikans og kronologi inn et større europeisk perspektiv og som kvalitativt kartlegger deres innbyrdes hierarki, nettverk og betydning.

Ut fra prosjektbeskrivelsen er det ikke klart om dette aspekt kommer senere i prosjektet. Imidlertid er det grunn til å tro at dette er årsaken til at det er opprettet en internasjonal referansegruppe.

Det teoretiske formålet og forutsetning for prosjektet og dermed den overordnede vitenskapelige verdien er ikke formulert tydelig i prosjektbeskrivelsen. Snarere synes prosjektets tittel og mål selv å foregripe konklusjonen, idet det i de omfattende undersøkelsene hittil ikke er funnet spor etter en kongsgård eller spor etter en konge, snarere et stormannsmiljø fra før vikingtidens begynnelse. En overordnet teoretisk vurdering av stormannsmiljøers hierarki og sosiale signifikans vil ha betydning for metoden, idet det kan tenkes at man dermed med mer skarpe problemstillinger kunne grave ut færre kvadratmeter for å minske ødeleggelsen av et nasjonalt betydningsfullt kulturmiljø.

I søknaden fra Universitetet i Oslo blir det lagt vekt på at ikke alle strukturer som avdekkes skal undersøkes, og at deler av strukturene som blir undersøkt skal bevares på stedet og tildekkes. Dette er etter AM sin oppfatning ikke en god strategi. Sannsynligheten for fremtidig destruksjon av disse strukturene vil øke i stor grad etter en slik stor flateavdekking, selv om de tildekkes på nytt. Dette gjelder både strukturene som ikke blir undersøkt, men særlig for mindre og mer sårbare strukturer som skal snittes og delvis undersøkes. Museet vil også stille spørsmål ved om hvordan man a priori på grunnlag av avdekkingsfasen vil kunne definere hvilke strukturer som tilhører en eventuell yngre jernalderfase og hvilke som ikke er det. Erfaringsmessig når en sjelden frem til en rimelig sikker tolkning av denne type strukturer før hele eller store deler av et slik utgravningsfelt er undersøkt. Museet vil på grunnlag av dette ikke anbefale en slik strategi fordi det vil medføre en økt mulighet for destruksjon av strukturer som blir liggende igjen i utgravningsfeltet. Vi kan heller ikke se at UiO har henvist til metodikk som skal sikre de resterende kulturminnene for fremtiden.

Prosjektledelse, -organisering og samarbeidspartnere

Dagfinn Skre er en erfaren prosjektleder, idet han har ledet Kaupang prosjektet med et budsjett på 43 mill NOK. Han har dessuten ført prosjektet frem til flere anerkjente vitenskapelige publiseringer. Han er utvilsomt særdeles kvalifisert til å lede et prosjekt av denne størrelsen.

Prosjektet er organisert etter avtale mellom Karmøy kommune og Universitetet i Oslo, med et faglig referansegruppe som har som oppgave å gi prosjektet råd og gjennomføre evalueringer. Rådet har ingen besluttende myndighet. Det er ikke oppgitt hvem som er medlem i referansegruppen. Videre er det et prosjektråd med representanter fra de involverte partene Karmøy kommune og UiO samtidig som det skal oppnevnes flere nye medlemmer. Rådet er i følge prosjektsøknaden et kontakt- og tilsynsorgan som primært skal sikre informasjonsflyten mellom prosjekteier og bevilger. Det går frem av dette at den reelle faglige og økonomiske styring av prosjektet ligger hos prosjektleder.

I prosjektsøknaden heter det også at det er ønskelig at prosjektet legges til Kulturhistorisk museum, UiO hvor flertallet av deltakerne i prosjektet er ansatt. Det går imidlertid ikke klart frem av søknaden om prosjektet skal ledes fra Kulturhistorisk museum eller Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) hvor prosjektleder er ansatt, eller om dette er et frittstående prosjekt under Universitetet i Oslo. Prosjektavtalen mellom Karmøy kommune og Universitetet i Oslo er imidlertid underskrevet av instituttleder ved IAKH, mens søknaden om dispensasjon er undertegnet av direktør for forskningsadministrativ avdeling ved UiO og prosjektleder.

I søknaden heter det også at Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger er UiO sin viktigste samarbeidspartner i prosjektet. Dette er primært med utgangspunkt i AM sitt ansvar for forvaltning av funn og dokumentasjon fra arkeologiske undersøkelser i Rogaland. Det foreligger pr i dag imidlertid ingen avtale om et slikt samarbeid. Det er samtidig ikke gjennomført en gjennomgang av de rutiner og krav ved AM som danner grunnlag for behandling og innlemmelse av funn, prøvemateriale og dokumentasjon i museets samlinger samt eventuelle uttak av prøvemateriale.

Gjennomførbarhet

Prosjektet fremstår slik det lagt frem i stor grad som en arbeidsplan for en større utgraving. Med den erfaring prosjektlederen har er det også godt gjennomførbart. Det mangler imidlertid en tydeligere kjøreplan for prosjektets gjennomførbarhet på lengre sikt og især etter avslutningen av utgravningsfasen. Karmøy kommune har med tilsagn om 14,6 mill NOK samt omfattende forpliktelser for infrastruktur og drift ved undersøkelsene, finansiert prosjektets felt del svært godt med kommunale midler. Dette illustrerer den langvarige satsning og sterke vilje fra Karmøy kommune sin side på ivaretagelse og formidling av kulturminnemiljøet på Avaldsnes.

Det er imidlertid kun inngått en intensjonsavtale om vitenskapelig bearbeiding og publisering av funnmaterialet, noe som med utgangspunkt i prosjektbeskrivelse vil kunne beløpe seg til omkring 5 til 6 mill. NOK. Det er uheldig at det ikke foreligger en klarere forpliktende finansieringsramme for denne viktige delen og det skaper derfor noe usikkerhet om graden av gjennomførbarhet for denne delen av prosjektet.

Nasjonalt samarbeid

Forskerne i prosjektgruppen består utelukkende av nasjonale samarbeidspartnere med en hovedvekt på enkeltforskere på KHM, UiO. Det er også i følge prosjektbeskrivelsen et mål, at KHM skal inngå som en formalisert samarbeidspartner i prosjektet, dersom dispensasjon innvilges. Ut over fagfolk ved KHM er fagfolk fra Stavanger museum, Vest-Agder fylkeskommune samt en frittstående involvert. Alle prosjektdeltakerne er arkeologer med ulikt kompetansefelt.

Internasjonalt samarbeid

Prosjektet har opprettet en referansegruppe med både nasjonale og internasjonale fagfolk. Det fremgår imidlertid ikke av prosjektbeskrivelsen hvem som deltar, hvilke institusjoner de kommer fra, hvilken kompetanse de har samt hvilken rolle de enkelte forskerne eventuelt skal ha ut over en ren rådgivende funksjon. Det framgår av prosjektbeskrivelsen at det ligger et internasjonalt perspektiv til grunn for prosjektet, men en klarere dokumentasjon av disse punktene ville ha styrket dette perspektivet, som i sin nåværende form synes summarisk.

Formidling av resultater

Prosjektet vil uten tvil ha stor formidlingsmessig interesse både for et lokalt og nasjonalt publikum, særlig gjelder dette feltundersøkelsen. Det foreligger en god gjennomføringsplan for formidling av kunnskapen prosjektet vil produsere. Vi vil særlig peke på koblingen mot Nordvegensenteret med de utstillinger og fasiliteter som er der samt vektleggingen av en kvalitetsfylt internettbasert formidling.

Relevans

Det generelle bildet er at prosjektet forfølger en ide og et tema, som er undersøkt på en del andre lokaliteter i Norge og Skandinavia. Det må derfor overveies i hvor høy grad de omfattende utgravninger og følgende destruksjon av et nasjonalt viktig område oppveier den grad av ny viten som kan oppnås ved et slikt prosjekt.

Oppsummering faglig vurdering

I henhold til kriteriene fra Norges forskningsråd vurderes prosjektbeskrivelsen for Kongsgårdsprosjektet Avaldsnes 2009-2015 oppsummerende på følgende måte:

Vurdert	Vurdering						
	7	6	5	4	3	2	1
Forskningsmiljø/-gruppe				X			
Strategisk betydning				X			
Kompetansebygging					X		
Vitenskapelig kvalitet				X			
Prosjektledelse	X						
Gjennomførbarhet				X			
Nasjonalt samarbeid				X			
Internasjonalt samarbeid					X		
Formidling	X						
Generell relevans				X			
Overall mark				X			

Nøkkel: 3 less good, 4 good, 5 very good, 6 excellent, 7 exceptionally good. Kilde: <http://www.forskningsradet.no/no/Institusjonsforankret+strategisk+prosjekt/>

Tilråding

Kulturminnemiljøet på Avaldsnes fremstår som unikt og viktig i nasjonal sammenheng, både som verneobjekt og som kilde til kunnskap og opplevelse. Forvaltningen av et slikt kulturminnemiljø er viktig i nasjonal og internasjonal sammenheng. Avaldsnes har gjennom en årrekke vært gjenstand for kartlegging og undersøkelser slik at en i dag har en god oversikt over hvilke typer både synlige og ikke-synlige kulturminner som er bevart. Kulturminnene strekker seg i tid fra steinalder og opp i historisk tid.

I et verneperspektiv har Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger argumentert for at en må legge vekt på å bevare det autentiske preget dette kulturminnemiljøet har og understreket at nye inngrep vil redusere graden av autenticitet som Avaldsnes har i dag. Moderne element som Nordvegensenteret og anlegget på Bukkøy er introdusert i dette kulturmiljøet, men fremstår som meningsfulle anlegg i helheten. Museet peker samtidig på at Avaldsnes ikke ser ut til å være påvirket eller truet av nye samfunnsmessige nødvendige anlegg og har innenfor planstatusen som verneområde, god beskyttelse. Eventuelle nye og omfattende arkeologiske undersøkelser vil etter vårt syn medføre økt fare for slitasje på dette kulturlandskapet samtidig som graden av autenticitet forringes.

Et sentralt punkt i denne sammenhengen er også det planlagte omfanget av undersøkelsene og bevaringsproblematikken knyttet til dette etter at undersøkelsene er gjennomført. Museet vil peke på at undersøkelsene er svært omfattende i utstrekning samtidig som strategien for bevaring av strukturer som skal ligge tilbake er usikker og ikke dokumentert.

Forskningsprosjektet fremstår slik det er presentert i søknad og prosjektbeskrivelse, å ha en akseptabel ramme for gjennomførbarhet. Museet har imidlertid pekt på at en eventuell undersøkelse på Avaldsnes står i fare for primært å reprodusere kunnskap når en setter Avaldsnes inn i en internasjonal sammenheng. Det er stort behov for vitenskapelig teoretisk og metodisk bearbeiding av materiale fra tilsvarende steder i en Skandinavisk sammenheng før en går videre med nye omfattende undersøkelser av viktige kulturminnemiljøer. Museet har med utgangspunkt i kriterier fra Norges forskningsråd, også pekt på en del andre forhold i prosjektet som etter vårt syn burde være mer bearbeidet og dokumentert for at prosjektet i enda større grad skal fremstå som et bredt anlagt forskningsprosjekt og ikke en plan primært for utgravning av et enkeltobjekt.

Arkeologisk museum ved Universitetet i Stavanger vil med utgangspunkt i disse vurderinger ikke tilrå at det gis dispensasjon fra kulturminnelovens § 8 1.ledd for arkeologiske undersøkelser av automatisk fredete kulturminner med ID 44416, 44417, 14711, 34379 og 115870 på Avaldsnes gnr. 86, Karmøy kommune.

Med vennlig hilsen

Harald Jacobsen

Arne Johan Nærøy

Kopi:
Rogaland fylkeskommune
IAKH, Universitetet i Oslo